

Το ωραίο ...ταξίδι

Ο διακεκριμένος φιλόλογος γράφει και διαγράφει...

«ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟ»
του LIONEL CASSON, εκδ. «Μορφωτικό
Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης», μετάφρ.
Λίνας Σταματιάδη.
Επιμέλεια: Αντιγ.
Φιλιπποπούλου,
Αθήνα 1995, σ.σ. 492.

Ο

Γάλλος συγγραφέας Joachim du Bellay (1522 - 1560) έχει γράψει μια ωραία φράση: «Heureux qui, comme

Ulysse, a fait un beau voyage» (=Ευτυχισμένος όποιος, σαν τον Οδυσσέα, έκανε ένα ωραίο ταξίδι). Ένα ωραίο ταξίδι μάς προσέφερε το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, χωρίς καν να υποβληθούμε στις ταλαιπωρίες του Οδυσσέα, με την έκδοση στα ελληνικά του βιβλίου «Το ταξίδι στον αρχαίο κόσμο». Συγγραφέας είναι ο ομότιμος καθηγητής της κλασικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Ν. Υόρκης Lionel Casson. Η έκδοση έχει τη σφραγίδα της αρτιότητας που γενικά διακρίνει όλες τις εκδόσεις του ΜΙΕΤ. Έχει επίσης άπογα μεταφραστεί και επιμελώς ελεγχθεί. Σεβαστός όγκος σελίδων διατίθεται για σημειώσεις και ευρητήριο. Την εισήγηση για την έκδοση έκανε ο Ιω. Κακριδής και γι' αυτό η έκδοση είναι αφιερωμένη στη μνήμη του.

Το βιβλίο του L. Casson με τρόπο γλαφυρό, θαυμαστά περιεκτικό, με αντιστοιχίες ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, μας προσφέρει τη δυνατότητα ενός ταξιδιού στον αρχαίο κόσμο, περιγράφοντας με χιούμορ και γνώση το πώς και το γιατί γίνονταν τα ταξίδια στον αρχαίο κόσμο. Τηρουμένων των αναλογιών είναι ένας «Μπλε οδηγός» στο χώρο του παρελθόντος. Ξεκινάει πρώτα από τις χώρες της Ανατολής και διαπιστώνει πως «ο τουρισμός πρωτοεμφανίζεται στην Αίγυπτο και όχι στη Μεσοποταμία» (σελ. 32) λόγω Νείλου, αξιοθεάτων και ασφαλείας. Ο τουρισμός, όπως και σήμερα, προϋποθέτει καταλύματα που προσφέρουν γεύσεις και τέρψεις. Τη διεύθυνση αυτών είχαν γυναίκες:

«Ταβερναίρισα και προαγωγός πρέπει να είναι το δεύτερο και τρίτο αρχαιότερο γυναικείο επάγγελμα» (σελ. 39). Μετά, τη σκυτάλη - στο θέμα των ταξιδιών - παίρνουν οι Κρήτες, οι Μυκηναίοι, οι Φοίνικες. Για τους τελευταίους ο Όμηρος έχει κάκιστη γνώμη. «Ηρθαν, λέει ο χοιροβοσκός του Οδυσσέα, μια μέρα άπληστοι κλέφτες με μύρια μπηλιμπία πάνω στο μαύρο τους καράβι» (σελ. 49). Τρεις είναι οι παράγοντες που διευκόλυναν τα ταξίδια: η άμαξα, το πλοίο και η καμήλα. Η τελευταία έκανε δυνατή την πρόσβαση στις πιο έρημες και καυτές περιοχές της γης (σ. 61-63). Για τους αρχαίους των μεσογειακών περιοχών η Απώ Ανατολή δεν ήταν γνωστή. «Οι γνώσεις των Ελλήνων για την Ασία έφθαναν ως την Αραβία και ανατολικότερα ως την κοιλάδα του Ινδού» (σ. 69). Το πλοίο, με τη διαρκή τελειοποίησή του, προώθησε τη δυνατότητα για μεγάλα ταξίδια και για μεγαλύτερο αριθμό ατόμων. Τα πλοία των Συρακουσών και των Αθηνών έφθαναν τα 30 μ. μήκος και μπορούσαν να μεταφέρουν 100 έως 500 τόνους. Υπήρχαν όμως και μικρότερα για ακτοπλοϊκές μεταφορές (σ. 74).

Του Σαράντου
Ι. Καργάκου

Φυσικά ένα ταξίδι απαιτούσε πολλά. Ειδικά το ταξίδι στη στεριά ήθελε υποδήματα που τα λουριά τους κάλυπταν και τη γάμπα. Διότι «οι κάλτσες ήταν άγνωστες στην αρχαία εποχή» (σελ. 87). Το ταξίδι γινόταν για θρησκευτικούς λόγους, αλλά παράλληλα προ-

σέφερε και ψυχαγωγία (αθλητικούς, μουσικούς αγώνες). Η Ολυμπία και οι Δελφοί είναι από τους κυριότερους πόλους τουριστικής έλξης. Στους Δελφούς όμως ήταν απαγορευμένα τα τραγούδια με αυλό, διότι ήσαν συνήθως μοιρολόγια και θρηνωδίες, «άρα πολύ καταθλιπτικά για την περιστάση» (σ. 94). Τα ιερά νοσηλευτήρια, όπως τα Ασκληπείου της Επιδαύρου, τραβούσαν πολλούς επισκέπτες. Σ' αυτό υπήρχε το περίφημο «άβατον» ή «εγκοιμητήριον», όπου έμεναν οι ασθενείς για να δεχθούν την επίσκεψη και τη θεραπεία του θεού.

Φυσικά, το ταξίδι ενόησε και την ανάπτυξη της πορνείας. Λέγεται για τους άντρες του Βυζαντίου πως «πενούσαν τόσο πολλές ώρες τεμελιάζοντας και πίνοντας στα καπηλεία, ώστε σπάνια πήγαιναν στο σπίτι τους, κι έτσι πρόθυμα το νοίκιαζαν σε ξένους, μαζί με τη γυναίκα τους» (σ. 106). Φυσικά το ταξίδι και ο τουρισμός ενόησαν και τη διάδοση της οινόποιας, η δε αύξηση της οινόποιας την ποικιλία των οινών αλλά και των κυπέλλων. Μερικά κύπελλα έφεραν ονομασίες θεών (Διώνυσος, Έρως, Υγεία). Βρέθηκε όμως κι ένα κύπελλο με τ' όνομα Πανσικραϊπάλος (= αυτός που παύει τον κεφαλόπονο του μεθυστού, σ. 108).

Ο συγγραφέας περνάει από τους Ελληνικούς, στους Ρωμαϊκούς χρόνους. Εδώ όμως η αφήγηση παρουσιάζει μια αδυναμία. Αφήνει ανεξέταστη τη Μακεδονική Περίοδο και σχεδόν την Ελληνιστική. Δεν κάνει επίσης καμία αναφορά στην «Κύρου Ανάβαση», από όπου θα μπορούσε να πάρει πλήθος στοιχεία. Επίσης, καμία αναφορά στον Αρριανό και στην εκστρατεία του Αλεξάνδρου, ούτε στο περίφημο έργο του Αρριανού περί Ινδικής και στον Περίπλου του Νεάρχου. Περιορισμένες επίσης είναι οι αναφορές στο έργο του Στράβωνα (5 περίπου φορές). Παραλείπει, επίσης, και τον Ρόδιο Καλλιξένο που έγραψε το «Περί Αλεξανδρείας» σε 4 βιβλία, από τα οποία έχουν σωθεί 2 αποσπάσματα που το ένα περιγράφει μεγάλη πομπή του Πτολεμαίου Β' και το άλλο τη ναυπήγηση μεγαλοπρεπών πλοίων από τον Πτολεμαίο Δ' Φιλοπάτορα. Ίσως έπρεπε ν' αναφερθεί και ο Κάλλιππος ο Κυζικηνός, που ασχολήθηκε με τον προσδιορισμό του έτους των ωρών, κ.λπ. Διότι ταξίδι χωρίς ημερολόγηση, χρονολόγηση, κ.λπ. δεν νοείται. Γενικά η Μακεδονία που τόσα στοιχεία μάς προσφέρει κατά τα τελευταία χρόνια, απουσιάζει από την οπτική του συγγραφέα. Περισσότερες είναι οι πληροφορίες που προσφέρει η Ρωμαϊκή Εποχή, που δίνονται μ' ένα γλαφυρό τρόπο, που θυμίζει τις χιουμοριστικές περιπέτειες του Αστεριξ, των

Ουντερζό και Γκοσινύ. Προτού όμως περάσει στους Ρωμαίους δίνει τις γεωγραφικές γνώσεις και ναυτικές επδόσεις των Ελλήνων, όπως του Πυθέα του Μασσαλιώτη που έφθασε γύρω στο 300 π.Χ. ως τη μυστηριώδη νήσο Θούλη που εικάζεται ότι είναι η Ισλανδία (σ. 138-139). Ως προς την Ασία, «οι Έλληνες γνώριζαν τώρα τον Γάγγη ποταμό, τα Ιμαλάια, τη νήσο Κεϋλάνη» (σ. 140). Οι Ρωμαίοι, όταν έγιναν κοσμοκράτορες, είχαν περισσότερο χρήμα και κυρίως χρόνο για ταξίδια και ψυχαγωγία. «Κατά τον 2ο αιώνα μ.Χ., οι 130 ημέρες του χρόνου ήταν αργίες, αφιερωμένες σε δημόσιες διασκεδάσεις όπως αρματοδρομίες, πυγμαχία, θεατρικές παραστάσεις και τα τοιαύτα» (σ. 161). Παραδόσεις πανάρχαιες, όπως η μαστίγωση των νέων στη Σπάρτη, είχαν γίνει τώρα τουριστική ατραξιόν. Κάνοντας ο Casson μια συνεξέταση για τα βασικά κίνητρα των ταξιδιών κατά την αρχαιότητα, διαπιστώνει συμπερασματικά: «Οι άνθρωποι άφηναν τα σπίτια τους για δουλειές, δικές τους ή του κράτους, για την υγεία τους, για προσκύνημα σε μαντεία ή ιερά, για να παρακολουθήσουν ονομαστούς αγώνες και, σε σπάνιες περιπτώσεις, για να δουν τον κόσμο. Οι Ρωμαίοι, όπως είδαμε, πρόσθεσαν άλλο ένα: τις διακοπές, την ετήσια φυγή από τις πόλεις προς τα βουνά ή τις παραλίες και πάλι πίσω» (σ. 177). Οι πληροφορίες τώρα του συγγραφέα για τους δρόμους, τους χάρτες (βλ. σ. 234), τα εστιατόρια, τα ταχυδρομεία, αξιοθέατα και μουσεία, είναι αφθονότερες. Ηδη ο τουρισμός άρχισε να γίνεται «βιομηχανία». Είναι ενδεικτικές οι ονομασίες που είχαν διάφορα καταστήματα, όπως τα πανδοχεία («Καμήλα», «Ο μικρός αετός», «Η ελαφίνα», «Ο πετεινός», «Τα φιδία» κ.λπ., σ. 258). Τα αξιοθέατα, πέρα από μνημεία με έργα τέχνης, ήταν και διάφορα ιστορικά ευρήματα. Π.χ. «Στο Ερέχθειο πάνω στην Ακρόπολη, βρισκόταν το μαχαίρι του Μαρδονίου, αρχιστρατήγου των Περσών κατά τον δεύτερο Περσικό Πόλεμο, και ο θώρακας του αρχηγού του περσικού ιππικού στη μάχη των Πλαταιών (...) σε νάο της Αρκαδίας ο θώρακας και το δόρυ του Μεγάλου Αλεξάνδρου» (σ. 303). Τόση ήταν η αίγλη της ελληνικής παράδοσης, ώστε πολλά μέρη του κόσμου επεδείκνυαν «τεκμήρια» της εκεί διαβάσεως των Ελλήνων. «Ακόμη και η μακρινή Σκοτία είχε αναμνηστικό, έναν βωμό με ελληνική επιγραφή, ο οποίος υποτίθεται ότι ήταν αφιέρωμα του Οδυσσέα!» (σ. 305).

Βέβαια, η ανάπτυξη του τουρισμού στον αρχαίο κόσμο μετέτρεψε το ταξίδι σε μια ανθούσα επιχείρηση. Για την Αλεξάνδρεια που είχε τη μεγαλύτερη τουριστική κίνηση λεγόταν - αδικώς βέβαια - ότι unus illis deus nummen est., ότι δηλαδή ένας ο θεός τους εκεί, το χρήμα (σ. 325). Τα ταξίδια ανέδειξαν και μια νέα επαγγελματική κατηγορία, τους περιηγητές ή εξηγητές, τους σημερινούς ξεναγούς, που ανακάλυψαν το πραγματικό με το φανταστικό και είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την παραπληροφόρηση σε πολλά που αφορούν στον αρχαίο κόσμο. Δούλευαν περισσότερο με τη φαντασία και λιγότερο με τη γνώση. Γι' αυτό ένας σατιρικός κάνει θερμή δέηση: «Δία, προστατεύσε με από τους ξεναγούς σου στην Ολυμπία, και ου, Αθηνά, από τους δικούς

σου στην Αθήνα» (σελ. 332). Γενικά, ο τουριστας είναι ευεπίφορος στη φαντασιοπληξία. «Αν καταργηθούν οι μύθοι στην Ελλάδα», κάγχαζε ο Λουκιανός, «οι ξεναγοί θα πεθάνουν της πείνας, μιας και κανένας περιηγητής δεν θέλει να ακούσει την αλήθεια, έστω και δωρεάν» (σ. 335). Ο Πλίνιος αναφέρεται συχνά σε κάποιον Μουκιανό, διοικητή της Συρίας, που άκουσε πράματα και θάματα από τους ξεναγούς της Ανατολής, όπως π.χ. για κάποιον ελέφαντα που έμαθε να διαβάζει και να γράφει ελληνικά (!) και στον οποίο αφιέρωσε τα λάφυρα που πήρε από τους Κέλτες! (σ. 335). Η Αίγυπτος είχε τη μεγαλύτερη τουριστική κίνηση, ιδίως οι πυραμίδες, ο κολοσσός του Μέμνονα (το άγαλμα που μιλούσε!), οι τάφοι των βασιλέων. Εδώ ήκμασαν και τα λεγόμενα «γκράφιτι», τα πρόχειρα χαράγματα πάνω σε μνημεία, «τέχνη» που ακμάζει ως τις μέρες μας. Ο Πλούταρχος στιγματίζει αυτή τη συμπεριφορά: «Τίποτε χρήσιμο δεν γράφουν, ούτε ευχάριστο, μόνο "ο τάδε σκέπτεται τον δείνα με αγάπη" και άλλες τέτοιες φλυαρίες» (σ. 357). Φυσικά ο τουρισμός απαιτούσε και ειδικά βιβλία. Το περίφημο έργο του Πausανία (2ο μ.Χ. αι.) είναι ο μοναδικός ταξιδιωτικός οδηγός που επέζησε από την αρχαιότητα. «Ένα πρωτοποριακό έργο γραμμένο με στοιχειώδη μόνο βοηθήματα» (σ. 372). Οντως, «ο Πausανίας αποτελεί ορόσημο στην ιστορία του τουρισμού» (σ. 373). Είναι ο μακρινός πρόδρομος του Καρλ Μπαϊντεκερ που δημιούργησε τους «Μπλε οδηγούς». Ο μεταφραστής J. G. Fraser γράφει: «Χωρίς τον Πausανία τα ερείπια της Ελλάδας θα ήταν κατά μέγα μέρος λαβύρινθος χωρίς μίτο, αίνιγμα χωρίς λύση». Κάτι ανάλογο μας έλεγε στις παραδόσεις του και ο Μαρινάτος.

Η

επιβολή του Χριστιανισμού δημιούργησε άλλη μορφή τουρισμού, τον καθαρά προοικονομικό τουρισμό, με κύριο πόλο έλξης τους Αγίους Τόπους. Αξιόλογες ταξιδιωτικές περιγραφές έχουμε από ταξιδιώτες που

διέσχισαν Μεσόγειο και Ευρώπη, για να φθάσουν έως εκεί (Αιθερία, Μελανία, κ.λπ.). Εξυπακούεται ότι ήκμασε και το εμπόριο θρησκευτικών ειδών, ιερών λειψάνων, κ.λπ. Πολλά ήσαν εξωφρενικά, όπως και στη δική μας εποχή. Δεν παύουν όμως να είναι ανθρώπινα. Κλείνοντας την παρουσίαση αυτή, θα 'θελα να σημειώσω πως θεωρώ σαν καλύτερες σελίδες του βιβλίου αυτού, εκείνες που αναφέρονται στα μουσεία του αρχαίου κόσμου. Χάρη στις συλλογές αυτές, θρησκευτικές, ιδιωτικές, δημόσιες, σώθηκε μέγα μέρος των αρχαίων καλλιτεχνικών θησαυρών. Ακόμη μια παρατήρηση: αυτά τα αγγεία, τα πλακίδια, που σώζονται μέχρι σήμερα κι έχουν κάποια σκαμπρόζικα θέματα, είναι «σουβενίρ» που αγόραζαν οι τουρίστες από τους τόπους που επισκέπτονταν. Όπως και σήμερα, το τολμηρό θέλγει.

Όμως τον απαιτητικό αναγνώστη θέλγει πάντα ένα ταξίδι στις σελίδες ενός καλού βιβλίου. Τέτοιο ταξίδι παιδείας κι αναψυχής προσφέρει το βιβλίο του Lionel Casson.